

یاشیندا ٢٠ بیر مکتب

«وارلیق»

یاشیندا ٢٠ بیر مکتب

«وارلیق»

علیرضا اردبیلی

خالق یمیزین مطبوعات تاریخینه باخاندا، فرحلی حس لرله برابر، بیر کدر حسی ده آدامین سسراغینا گلیر. مطبوعات اورقان لاریمیزین چوخونون عؤمرو، قوش عؤمرو کیمی قیصا اولموش دور. سون ایل لرده خارج ده نشر اولان مطبوعات دا بو قایدان کناردا قالمایش لار. آما بیز بوگون غرور حسی ایله، «وارلیق» درگی سی نین ٢٠ ایل لی یینی بو واجاغین تمیلین قویان و اونو دائما آلولو، ایشیقلی ساخالایان ضیالی لاریمزا تبریک دئیریک. تبریک دئیهدئیهده فکرلشیریک: ایگیرمی ایل...؟! نه دور بو معمانین رمزی؟ هانسی یانلیانا آره ییب، آما توکنمه یین وجودلارین ثمره سی دیر بو وارلیق؟ کیم لربو ایشیقی بیزه ارمان ائتمک ده اؤزلرینی فدا ائتمیش لر؟ بو کیمی سوال لار قارشی سیندا وارلیق درگی سی نین رد آکسیا هیئت و اؤز جگر گوشه سی کیمی بو وجودی بویا باشا جات دیریب، ٢٠ یاشلی اولماسینی تورک عالمینه عیان ائدن دو قتور جواد هیئت یادادوشور.

بو ٢٠ ایل لیک حیاتین بارلی بهرلی اولدوغو هر مدنیت آدامینا آیدین اولدوغو حالدا، اونون دوغرو دان دا بیر معجزه اولدوغو آنلاماق و بو معجزه نین نه دن و نتیجه ممکن اولدوغونون سرلرینی افشا ائتمه یی، آنجاق ایران تورک لری باجاریا بیلرلر. آخی بو درگی، اؤز دوغما دیلینده یازیب اوخوموش تورک لره، «بیر درگی» کیمی گؤرونه بیلر. آما «وارلیق» یمیزین «بیر درگی» اولما دیغینی بیز یاخشی آنلا بیر ییق. یوخ بو کیچک بیر سؤز دیر، بیز «وارلیغین» بؤیوک لویونو ایفاده ائتمک ده عاجز بیر سؤز، بیز ایسه اونو معجزه آدلاندیرمالی ییق. بو مقاله نین مضمونو ائله همین معجزه نی آچماق دیر.

والیق فیرتینالی بیر دنیا یا گؤز آچدی. هر نه ده ییشیردی، هئچ کس صاباحین حاقیندا فکرلشه بیلمیردی، یاد و تانیش ایده ئولوقیالار مُددا ایدیلار، دوغما مدنیتین قایغی سینینی یا چکن یوخ ایدی یادا اوندان یادا ایده ئولوقیالارین بربزه یی کیمی استفاده اولونوردو. یادلارین سه ویلیدی بی حالدا، جوان لاریمیز اؤزوموز و دوغمالاریمیزا یاد جاسینا یا ناشار دیلار. ادبی دیلیمز باغلی و کیچیک ضیالی محفل لرینه تانیش ایدی. قوزئی ده کی باجی قارداش لاریمیز لا قارشی باجی قارداش لیق مناسبتی گؤستریمک «مُد» ساییلمیردی. اوتایدا یاشایان یاریمیزا مستقل بیر وارلیق کیمی هانسی سا بیر ایده ئولوژی نین یاراتدیغی جنت و یا هانسی سا ایده ئولوقیالارین خوشونا گلمه یین بیر یثرایدی. ایده ئولوقیالار و سیاسی بلوک لاردان مستقل بیر مدنی ملی باخیش لا، شمالا باخماق هئج عادی و یاییلمیش بیر حال دئیلدی. قوزئی یه قارشی بئله مناسبت لرین بسله دی بی حالدا، اوزاق اولکه لرده یاشایان دیلداش لاریمیزا بسله نن مناسبت لرین نه یئرده اولدوغونو ظن ائتمک اولار. بوتون بونلاردان علاوه ملی مدنیت یمیزین آیری آیری ساحه لری حاقدان اولان و یاییلان معلومات، ماتریال لار و قاینالار چوخ کاسیب بیر دوروم دا ایدیلار.

یاشیندا ۲۰ بیر مکتب

«وارلیق»

وارلیق مکتبی تک باشینا بو دوزولمز شرایطه قارشی مبارزه بایراغینی قالدیردی. «مکتب» سؤزو ایله بوردا دوکتور هیئت و سایر وارلیق چی لارین، وارلیقین نزدینده و اوندان مستقل یازیب یاراتدیقلاری اثرلری بیرلیکده نظرده آیرام. بو مکتب اؤنجه یئنی اوفق لرین ایشیقی و پرسپکتیوینی ترسیم ائدی، سونرا بو افقرده دوغرو آتدیم-آتدیم، سای-سای، کتاب-کتاب و اثراتر یاخینلاشماغا باشلادی. بیر جاوان عؤمری قدهر چالیشمالارین نتیجه سی مهم نائلیت لر اولموش دور. بو نائلیت لری ۳ مهم ساحه ده ایضاح ائتمک اولار:

۱- ملی فیکرین فورمالاشماسی

وارلیق مکتبی ایران تورک لری نین اؤز ملی مدنیت لری نین طالعی ایله ماراخلانمالارینی هانسی سا ایده نولوقیایا باغلی لیکدان آزاد ائتدی. هئچ بیر سیاسی فکری نه دستک له مه ییب، نه بئله بیر فکری قارشی دورمادان آذربایجان چی لیک لا هر هانسی بیر سیاسی فکرین آراسیندا برابرلیک اشاره سین سیلمه یه موفق اولدو. بو ایش بومکتبین آپاریجی قوه لری نین بو فکر استقلالینا صداقت له ایناماماد بقلاری حالداممکن اولو بیلمزدی. بو پرنسیبه اولان اینامین صداقتینه وارلیق رد اکسیاسی و ایشچی هیئتی نین ترکیبی نی ثبوت گتیرمک اولار. هامیا معلوم اولدوغو کیمی وارلیق چی لارین آراسیندا مختلف دونیا گؤروش لری و حتی مختلف نسل لرینه نماینده لرینی گؤرمک اولار. خارج ده تام دموکراتیک اؤلکه لرین چوخ آل وئریشلی آتمسفر لرینده بیر-بیر لرینی آنلایب، بیر-بیر یله یولا گئده بیلمه ینلر یقین کی بو ایشین تهران دا اولدوغونون نه بویدامو فقیته اولدوغونو یاخشی آنلایرلار. وارلیق مکتبی عین حالدا بیزیم معنوی دنیا میزین جغرافیاسی نی بیزه تانیتمه یه ماق لا بیزیم دنیا خریطه سینده دور دوغوموز یئرین کاردینات لاری ایله بیزی تانیش ائتدی. بو ایشده دوکتور هیئت جناب لارینین آرتیق کلاسیک بیر اثر اولدوغونون علم عالمینده ثبت اولماسینا دوست دشمن اعتراف ائتمیش «سیری در تاریخ زبان و لهجه های ترکی» آدلی اثری نین خدمت لری بویوک اولموش دور. مؤلف بو اثرده آلتیش لارا لایق علمی بیر شهامت له، هر بیر ایده نولورژی نین مۇدا اولوب اولماسیندا، هر هانسی سیاسی فکرین مظنه سینده ن آسیلی اولما یاراق، معنوی دنیا میزدا یئرلشن بوتون مدنیت لر و بو مدنیت لر له باغلی حادثه لر و بو زمین لرده تورک دیلی و لهجه لری نین بوتون اینجه لیک لرینی و جغرافیاسینی آچیب، آیدین لاشدیریر.

باشقا طرفده ن ایراندا رنک برنک دامغالار لا بویانیب، اونودولموش فکر صاحب لری و ادبیات و مدنیت خادم لریمیزین آدلاری و اثرلری وارلیقین صحیفه لرینده معرفی اولوب، اؤز اوخوجولارینی محمدا مین رسول زاده، احمد جاواد، آلماس ایلدیریم، علی بی حسین زاده و سایر اونودولموش داهی لریمیز له تانیش ائتدی.

۲- ادبی دیلین یایلماسی

وارلیقین گؤز آچدیغی دونیا تکجه فیرتینالی دئیلدی، بو دنیا هم ده ایران تورک لری نین اؤز دیل و مدنیت لرینه قارشی آن قارانلیق فطرت دؤورانین سونونا تصادف ائدی. پهلوی رژیمین قانلی قئدالی ایل لرینده جاوان لاریمیز اگر فکر باخیمیندا اوکیان لارین او بیری تایلا ریندا یئرلشن اؤلکه لر یله اؤز دوغما یورت لاریندا آرتیق تانیش ایدیلا ر، اؤز ادبی دیل لر یله هئچ تانیش دئییلر. بو دؤران دا ساواکین رادیو-تلویزیون واسطه سیله یاراتدیغی اصلینده پیدقین و کرئول بیر

یاشیندا ٢٠ بیر مکتب

«وارلیق»

دیل اولان «تورک دیلی»، ایران تورک لری نین «اصیل دیلی» و بیزیم ادبی دیلیمز «ترکی باکوئی» (؟) آدلانیردی. وارلیق بویوک متانتله آنا دیلیمیزین ادبی شیوه سینه صادق قالدی. آما بومکتب یین بو ساحه ده گوردویو ایشین بویوک لویو بونونلا بیتمه دی. وارلیق ادبی دیلیمیزین آیدین لیق و شفاف لیغی نی گؤستریب، هر صحیفه سینین ادبی دیل یین نه قده رطیبی اولدوغونا بیر سند کیمی آرایا قویدو. دوقتور هیئت، دوقتور محمد علی فرزانه، پروفیسور حمید نطقی، پروفیسور حمید محمدزاده و اونلارلا برابر بیر چوخ یازیچی و ایبلرین قلم اثرلی ادبی اولماقلا برابر سون ایلرده خارج ده آرایا چیخان قوندارما «دیل» نمونه لرینده ن فرقلی اولاراق، آخار سو کیمی روان و کورپه اوشاغ اوچون آنانین تانیس اولدوغو کیمی تانیس ایدی. بو طبیعی لیک جاوانلاردا ادبی دیله قارشی هوس او یادیب اولناری آنا دیل لری نین ادبی شیوه سینین اؤیرنمه یه ترغیب ائدیردی. داها شاه رژی می و اونون قوللوقوندا اولان جین توتان لار و طالع باخان لارین ادعا ائدی یی کیمی باکی، تبریز، اردبیل دیلی یوخ، شفاهی دانشیق دیلی و ادبی یازی دیلی آنلاملاری یئرینه دوشدو. بو موفقیتی تکجه ادبی دیلین داخلی گوجونون حسابینا یازماق اولماز. چوخ علمی و دوزگون مسئله لر کوتله آراسینا چوخ چتین چیخیرلار. عادتاً کوتله تانیس اولدوغو غیر علم لری (آنتی علم لری) علم یین چتین لیک و یادلیغیندان راحت قبول ائدیر. بودورکی وارلیغین ادبی دیل ییمیزین پاپولرلشمه سینده اولدوغو چوخ بویوک اولموش دور. اشاره اولدوغو کیمی بو ایش ده وارلیغین صحیفه لرینده آدلی سانلی دیل چی لر، عالم لر و ادیب لر ییمیزین امضاسیندان یارانان اوتاریت مهم رل اوینامیش دیر. یوخسا بیز بوگون ایران تورک لری آراسیندا بیر ادبی دیل نؤوعی و آز چوخ واحد املا قایدالاری یئرینه، مین بیر عجیبه غربیه دیل شیوه سی و دیرناق آراسی عالم لرین هر ج مرچ لرینه شاهد اولاردیق.

٣- اوتای بوتای مسئله سی

وارلیق ائله بیرنجی ساینندان بختیار و اهابزاده نین «آنا دیلی» آدلی شعرینه وئرمکله، مدنیت و خصوصیلی آذربایجان مدنیت ینین سیاست و سیاسی سرحدلره تابع اولما دیغین اعلان ائدیب، بوتون بو ٢٠ ایل عرضینده بو پرنسیبه صادق قالدی. سونرالار وارلیق هم شمالی آذربایجان خالق یین استقلال مبارزه سی نی ایزله ییب، اونون حاقلی اولدوغونو مدافعه ائتدی هم ده ارمنی تجاوزی نین بوتون تفرعاتی حاقدما معلومات وئرمکله انسان لارین بی سیر لرینه باغلی لیغی نی هنج بیر سرحد قیرماغا قادر اولما دیغینی نمایش ائدیردی. هر نه ده ن مهم وارلیق بوتون سایلی لاریندا اوتایلی بوتایلی قلم صاحب لری نین اثر لرینی وئرمکله بو رابطه لرین طبیعی اودوغونو گؤسترمیش دیر. باشقا بیر فاکت کیمی وارلیق یین دائمی همکارلاری آراسیندا، پروفیسورلار حمید محمدزاده و غلام حسین بیگدلی کیمی اوتایدا یاشاییب، تحصیل آلمیش عالم لر ییمیزین جانلی و فعال حضورونو قید ائتمک اولار. قید ائتمک لازم دیر کی بو ایل لرده شوروی نین داغیلما سی ایله گل گنت گونده ن گونه آرتمیش آما وارلیق یین صحیفه لر یین شهادت وئردی یی کیمی بو درگی احتیاطلا حادثه لرین آرخاسیندان یوخ، بلکه بو ساحه ده اؤز زمان یندان ایره لی ده اولموش و بونا گوره ده قاباقچیل، مترقی و نوو اتور سؤز لرینه تمامی له لایق دیر.

٤- شعار وئرمک یئرینه تأثیر قویماق سحرینه مالک اولماق

ياشیندا ۲۰ بیر مکتب

«وارلیق»

وارلیقین بیرینجی دفعه آياق باسدیغی دنیاین باشقا علامت لریندهن بیرى ده شعاروئرمه نین مُدلوغو و کسگین شعارلارین بول لوغو ایدی. آما بو فاکتا باخمیارق وارلیق قیشقیریب، چهغیرباغیر سالماق یئرینه، ایضاح و اقناع یولونو سئچمیش دیر. وارلیقاؤز اوخوجو آنودیوریا سیلا، اؤزو آراسیندا هارمونیک بیر مناسبت یارادیر، اونلارین اینام لاری و پسیکوژی لر یله محاربه یه قالمیر، اونلارلا بیرلیکده علم، حقیقت ومدنیت عالمینده سیره چیخیر و بو سیرین فایدالی اولدوغو سؤز سوز دور. بو نکته یه تأکید ائتمک یقین بیر عده یه یئرسیز گؤرونه بیلر. آما بعضی آجی تجربه لری نظرده آلساق، وارلیغین بو موفقیتی نین تمایله دفته لایق اولدوغونو گؤره بیلرک. واقعیت بوددور کی بعضی مطبوعات اورقان لاری بوتون چکیلن زحمت لره رغماً تأسفله اؤز اوخوجولاری و اونلارین پسیکولوژی و دنیا گؤروش لری ایله ضدیت ده اولوب، نتیجه ده هئچ بیر ایز بوراخماغا موفق اولمامیش لار. یوخاری دا اشاره اولان وارلیق اوغورلاری نین هر ۳ اساس ساحه سینده بو پرنسیبه صادق قالماغی گؤرمک اولار. هر ۳ پلان دا وارلیق اؤز اوخوجولاریله مشترک دیل تاپماق و اونلارین ذکالارینا یول آچماق کیمی مهم ایش ده موفق اولموش دور. بونا گؤره ده وارلیقین گؤردویو ایشین اهمیتی نی آنلاماق اوچون کاغذلاردا ثبت اولموش سؤزلرین توپلوسو هئچ دوزگون اولچو اولابیلمز. وارلیق معجزه سی نین نه کیمی معجزه اولدوغونو گؤرمک اوچون، اونون بوراخدیغی ایز و داها دا مهم بو ایزلرین درین لی بی نی گؤرمک دیر. یوخسا ائله ملودرام سینما فیلم لری ده اؤز پوبلیکینه «تأثیر» قویور. بو باخیمدان وارلیقین قویدوغو تأثیر چوخ مهم دیر و ظن ائتمک اولار کی بیر نئچه نسل بو تأثیرین خیرینی گؤره بیلرک دیر.

۴- شنل، پست قوطوسو و مکتب!

وارلیق مکتبی نین آن اوزون مدتی تأثیرینی یقین کی بوردا تربیه اولموش گنج استعدادلاردا گؤرمک اولار. بو مکتب گنج نسلین یاد و تانیس آما هر حالدا دوغما اولمایان ایده ئولوقبالارین هورومجک تورلاریندا چوبالادیقلاری ایللرده دنیا یه گؤز آچماسینا اشاره اولدو. زامان کگچدی کجه بو ایدئولوقبالارین ایچ اوزو جاوانلارین گؤزونه ده گؤرسنمه یه باشلادی و نهایت برلین دیواری نین بیخیلما سیندا سیمولیزه اولان طوفان قویدو. بوتون بو بحران ایللرینده وارلیق، اؤز وارلیغینی زمانه نین بدلریندهن قورویوب و گنج نسلی خالقیمیزین وارلیغی نین کئشی یینده دورماغا چاغیریردی. بودا تأثیر سیز قالما ییب، آذربایجانلی و غیر آذربایجانلی تورکلرین گنج لی بی آراسیندا چوخ سایلی ملی فکرلی ضیالی لیغین یارانماسینا سبب اولموشدو. وارلیق مکتبی نین حتی بوگون اؤز قین لارینی به ینمه ین لر آراسیندا تا ئیری سؤز سوز اولموشدور.

روس یازیچی لاری آراسیندا نیکولای قوقولون «شنل» آدی نول ینین اؤزوندن سونراکی روس ادبیات چی لارینا قویدوغو تأثیره گؤره، بئله بیر ایفاده وار: بیز هامی میز قوقولون «شنل» نین آلتیندان چیخیمیشیق! شمالی آذربایجان یازیچی لاری دا میرزا جلیل محمدقلی زاده نین «پست قوطوسو» آدی بیرنجی نول ینین اؤزوندن سونراکی آذربایجان یازیچی لارینا قویدوغو تأثیره گؤره بئله بیر ایفاده وار: بیز هامی میز میرزا جلیل یین «پست قوطوسو» ندان چیخیمیشیق! منجه ایران یین آذربایجانلی و غیر آذربایجانلی تورک ضیالی لارینین سون نسلی ده غورولا بئله بیر ایفاده ائتمه لی دیر: بیز هامی میز «وارلیق مکتبی» نیندهن چیخیمیشیق!

ياشىندا ۲۰ بىر مکتب

«وارلىق»

۵- كۆرپو

بوخارىدا وارلىغىن اوتاي بوتاي آذربايجان آراسىندا كۆرپو رولو اوينايدىغىنا اشاره اولدو. اما بو مکتب داها گنىش بىر آنلامدا كۆرپو رولو اوينايمىش دىر. ۱۳۲۵-جى ایلدهن سونرا آذربايجان ضیالی لارینین بۇيوك بىر قسىمى ایراندا اۇلدورولوب، يا اوزاق يئرلرده سورگون اولموش دور. اوتاي آذربايجانا پناه گنيرهن لرین ده باش بیلنلری يا سید جعفریشهورى كیمی اۇلدورولوب يا دا سبیر چؤل لرینه سورگون اولموش لار. بو ایل لردهن سونرا ایراندا آذربايجان اوچون آن قارائلیق دؤور باشلايیر. خوشبخت لیک له ۳۲ ایل تبریزین سقوطوندا سونرا، شاه رژیمی دئوریلدی. بو قانلی قادالی ایل لرین فاجعه لریندهن جان قورتاران ضیالی لاریمیزین سايلاری بىرايکی آلین بارباخلاریندان آرتیق دئیلدی. آنجاق شاه رژیمی دئوریلرکن آذربايجان گنج لرینین بۇيوك اکثریتی يادونیا پرولتاریاتی نین آلریندهن اسارت زنجیرین قیرماغ ایستیردی يا طبقه سیز توحیدى جامعه آرزوسوندا ایدی. ایران اهالی سى نین ايکینجی درهجه لی وطنداش كیمی ياشاماقدان ولان تورک ياریسی نی بو گنج لیک يا گؤرموردی يا اونلارین دؤرلری نین درمانی نی ده اؤز مدینه فاضله سینده تاپاجاغینا اینانیردی.

زامان کئچدیکجه، بو گنج لیک اؤزونو و اؤز ملتى نی تانماغا باشلادی. اؤز حیاتی نی، اؤز ملتى نین خوشبخت لیک و آزادلیغینا صرف ائتمیش ضیالی لارین نماینده لرین ایراندا اولانلارینین بو گنج لیک له تماسی چوخ لازم ایدی. قدیم دهن دئیبلرکی: اود اؤزکؤکو اوستونده بیترا! ائله بونا گؤره ده بو ايکی نسلین کنتاکتی چوخ فایدالی و لازم ایدی. وارلیق بو رگی بوینونا آلیب، لیاقت له عهده سیندهن گلدی. اشاره اولدوغو كیمی وارلیق چی لارین آراسیندا هم بروجردسخرم آباد سورگون وندهن قایدان لار و ارایدیلا، هم سبیرین اؤلوم دوشرگه لریندهن جان قورتاران لار. اگر وارلیغین بو رگی اولماسایدی، اوندا آتابالالاریمیزین تجربه لرینی، درس لرینی بیلن بو آز سایدا عالمین هانسی پلاتفورم دا یئنی یئتمه نسیله کنتاکت لاری نئجه ممکن اولاجاغیدی؟

۶- خلاصه

وارلیق حساس و طوفانلی بىر زاماندا ایشه باشلاماغینا باخمیارق، اؤز دواملی لیغی و هر طرفلی فعالیتی ایله آذربايجان مطبوعات تاریخی و جنوبی آذربايجانین تفکر تاریخی و تاریخی تفکرونون فورمالاشماسیندا مثل سیز رل اوینامیشدیر. باشقالاری اوچون هر درگی بىر «درگی» دیرسه، بیزیم اوچون اوزون ایل لر بویو وارلیق یگانه درگی اولموش دور. بونون لایله وارلیغین گؤردویو ایشین عظمتی اونون یگانه لی یینده یوخ، اونون گؤردویو ایش و اؤزوندهن بوراخدیغی ایزلرده دیر. اوزاق گؤرنلیک و دوزگون یول توتماق البته بو درگی نی یارادان انسان لارین عالم لی یی و درین ذکا صاحبی اولدوقلاریندان ایره لی گلمیشدیر. بو آشکار بىر حقیقت دیر کی مظلوم ملت لرین باجاردیق لاری هر بۇيوك ایشی، بىر يا نئجه بویوک قوربان تضمین ائتمه لی دیر. وارلیغا گلدیکه بو قوربان اولماق دوقتور جواد هیئت جناب لارینین پایینا دوشموش دیر. معلوم دور کی وارلیغین بو ۲۰ ایل لیک حیاتی اصلینده دوقتور هیئت جناب لاری نین اؤزو و عائله سینده بورجلو اولدوغو و اخت و امکان لارین حسابینا ممکن اولموش دور.

یاشیندا ۲۰ بیر مکتب

«وارلیق»

تریبونون رئاکسیاسی بو درگی نین اجی سایی سینی دوقتور هیئت و پروفسورنطقیه اتحاف ائتمیش دیر. درگی میزین حاضرکی سایی سینی ده وارلیق باشقا همکاری دوقتور محمدعلی فرزانه جناب لارینا تقدیم ائتمیشیک. بیر درگی نین بیر شخصه اتحاف اولماسی معناسیز و تصادفی بیر ایش اولابیلمز. یوخایداکی سطرلر، تریبونون اجی و ۴- سایی لارینین اتحاف اولماسی کیمی سیموولیک بیر ایش ده یاتان معناین اچماسی کیمی گورونمه لی دیرلر.